

Specifika v religiozitě protestantských reemigrantů z Volyně

Olga Sládková

Volyněští Češi si při návratu do Čech, po druhé světové válce, přinesli mnoho specifických kulturních zvyků a tradic, které si osvojili během jejich zhruba třičtvrtě století dlouhého pobytu na Volyni.¹ Religiozita volyňských Čechů se v mnohém lišila od religiozity majoritních českých obyvatel, a to nejenom druhem vyznání,² ale i pojetím víry jako takové a jejím aplikováním v běžném životě. Nábožensky podmíněná specifika patří přitom právě k těm, od kterých reemigranti během procesu integrace do majoritní české společnosti upouštěli jen pozvolna a některé si dokonce udrželi až do dnešních dnů.

Následující stránky jsou věnovány některým specifickým rysům religiozity protestantů československého evangelického sboru v Chotiněvsi (okr. Litoměřice), jehož členy byli a jsou reemigranti z volyňské osady Český Boratín a jejich potomci.³ Zjištěné údaje pocházejí z terénního výzkumu provedeného roku 2000 a 2001 v Chotiněvsi a okolí.

Nejprve k prvku, který je jedním z nejvýraznějších vnějších projevů religiozity chotiněvských evangelíků, a sice ke sborovému zpěvu. Sborový zpěv byl hojně provozován již na Volyni a své důležité místo si v náboženském životě reemigrantů udržel až do dnešní doby. Zpěv tvořil a doposud tvoří významnou součást všech náboženských aktivit, od velkých církevních oslav a svátků (Velikonoce, Vánoce, Děkuvzdání), přes rodinné

¹ Důvody k odchodu byly převážně ekonomické. Na Volyni utvářeli soudržné skupiny v rámci tanních vesnic a měst nebo zakládali samostatné české osady. Po druhé světové válce se, v rámci osídlování českého pohraničí po odsunu Němců, do tehdejšího Československa vrátilo téměř 40 000 volyňských Čechů.

² Nejvíce přichozích bylo pravoslavného vyznání, méně bylo katolíků a nejméně protestantů - reformovaných, augsburských a baptistů.

³ Sbor byl založen r. 1948 na žádost boratínských reemigrantů pod vedením jejich vikáře Jaroslava Opočenského a považuje se za sbor pokračující a navazující na reformovaný sbor v Českém Boratíně (Lucký újezd).

Obr. 1: Chotiněves. Foto: O. Sládková, 2000

obřady (křest, svatba, pohřeb), až po běžná nedělní shromáždění a případně i biblické hodiny. Podíl zpěvu při náboženských aktivitách je u reemigrantů vyšší než u ostatních protestantů v Čechách, byť i ti zpívají hojně.

Na Volyni byl čtyřhlasný zpěv nacvičován v pěveckém kroužku,⁴ který byl tvořen dětmi, mládeží i dospělými členy sboru a jehož činnost tak spojovala jednotlivé generace. Na schůzkách pěveckého kroužku byla striktně vyžadována pravidelná účast, která byla členy skutečně dodržována. Repertoár nacvičených písní byl velmi široký, v meziválečném období čítal více než tři sta písní a pěvecký kroužek vystupoval při každém shromáždění. Písně byly vybírány vždy aktuálně, až během shromáždění podle tématu farářova kázání, na což jsou mnozí reemigranti dodnes pyšní.⁵ Nacvičovaly se zejména písně duchovní, a to jak ze zpěvníků vydávaných v Čechách (Písně cestou života, Lyra sionská, Chorálníček), tak i ze zpěvníků vydávaných v Americe (Jásavý chvalozpěv, Harfa, Sbíрка duchovních písní). Vedle písní duchovních tvořily zhruba jednu desetinu nacvičovaných písní i písně světské, hlavně písně národní.⁶ Ty upevňovaly v jinoetnickém prostředí národní vědomí a pocit sounáležitosti s českým národem. Zpěv při náboženských slavnostech na Volyni přitahoval i širší veřejnost

⁴ Pěvecký kroužek byl v Českém Boratině založen již roku 1882.

⁵ Informátorka Anna Vlková (rozhovor dne 15. 11. 2000). Vlk, Josef – Vlková, Anna – Vlk, Vladislav: *Historie Českého Boratína*. Ústí nad Labem 2000, s. 106.

⁶ Vlk, Josef; Vlková, Anna; Vlk, Vladislav: *Historie Českého Boratína*. Ústí nad Labem 2000, s. 105–106.

Obr. 2: Evangelická modlitebna v Chotiněvsi. Foto: O. Sládková, 2000

jiných vyznání a působil tak zároveň jako jeden z důležitých prvků společenského života. Při těchto příležitostech se pro mnohé posluchače, zejména pravoslavné a katolické Čechy, stávala forma a český jazyk, ve kterém byly písně zpívány, důležitější než samotný náboženský obsah. Avšak v meziválečném období, kdy v Č. Boratíně působil vikář Antonín Balabán, se zpěv pro svoji oblibu stal důležitou součástí evangelizační činnosti⁷.

Velký význam zpěvu jako součásti náboženského projevu reemigrantů přetrvával i v českém prostředí. Hned po reemigraci byly nakoupeny zpěvníky českobratrské církve evangelické, podle kterých se začalo zpívat.⁸ Obliba písní známých z Č. Boratína však přetrvávala a dnes jsou mezi reemigranty většinou nejvíce oblíbeny právě ty duchovní písně, které zpívali ještě na Volyni. Pěvecký sbor v Chotiněvsi tak sice navázal na činnost pěveckého spolku boratínského, počet jeho členů se však v Čechách zmenšoval. Důvodem byl zejména malý zájem ze strany potomků reemigrantů o aktivní účast na pěveckých cvičeních. V první polovině 60. let chotiněvský vikář Jan J. Široký konstatuje, že „dětí dosud mnoho nezpívaly“⁹, potvrzuje však velký zájem o zpěv z řad reemigrantů samotných: „Pro slavnostní příležitosti se sejde zpěváků vždy hojnost, ale na shromáždě-

⁷ Balabán, Antonín: *Mé vzpomínky. Život evangelického faráře*. Heršpice 1993, s. 128–136.

⁸ Opočenský, Jaroslav: *Zápisy ze schůzí staršovstva*. s. 9 (schůze staršovstva 13. 6. 1947).

⁹ Široký, Jan J.: *Historie a náboženský profil volyňských evangeliků*. Písemná práce k praktické farářské zkoušce. B.m. 1969, s. 34.

Obr. 3: Reemigrant z Volyně a vikář chotiněvského sboru Jaroslav Opočenský.
Foto: archiv manželů Vlkových

dění, bibl. hodiny a pod. už čas nezbyvá.“¹⁰ V této souvislosti zmíněný autor dokonce tvrdí, že „se náboženství stalo jen formou, přestává být náboženstvím.“¹¹ Tato hypotéza však hodnotila religiozitu volyňských Čechů příliš povrchně a nesprávně kladla největší váhu na výrazný vnější projev. O tom nejlépe svědčí fakt, že ještě na přelomu dvacátého a jedenadvacátého století se reemigranti každý týden scházejí na společných biblických hodinách, zatímco pravidelná činnost pěveckého sboru již provozována není.

Nadále však platí, že pro generaci reemigrantů je sborový zpěv dodnes důležitou součástí náboženského života, i když se počet členů neformálního pěveckého sboru velmi zmenšil. Mezi členy sboru prakticky chybí mladší generace, téměř všichni zpěváci pocházejí z řad reemigrantů a jsou dnes v pokročilém důchodovém věku. Jak již bylo řečeno, pravidelně se již nescházejí a nové písně nenacvičují. Dodnes však účinkují při slavnostních příležitostech, kdy jsou zpívány ponejvíce písně, které zpěváci znají ještě z Č. Boratína, případně z období těsně po reemigraci.¹²

¹⁰ Tamtéž, s. 33.

¹¹ Tamtéž s. 33–34.

¹² O tom svědčí například nácvik zpěvu na vánoční slavnost v chotiněvském kostele dne 17. prosince 2000. Zpěváci si zde opakovali písně, které se naučili ještě na Č. Boratíně – např. Zpěv Anjelů, Vánoční zvěst, Ó hvězdo betlémská, Klid v Betlémské krajině.

Obr. 4: Slavnost „svěcení“ chrámu (Č. Borotín 5. srpna 1907). Foto: archiv manželů Vlkových

Dalším svěbytným rysem je samostatnost chotíněvského sboru, která nepochybně pramení z poměrů panujících na Volyni, kde byl boratínský sbor vzdálen jak od ústředí konzistoře, pod kterou patřil, tak od evangelíků v Čechách. Samotní věřící v čele se staršovstvem sboru se tak museli starat o organizaci a vedení sboru, od zaopatření modlitebny, přes pořádání shromáždění i dalších běžných sborových činností, až po zajišťování kazatelů a farářů. Po příjezdu do Čech jednali stejným způsobem. Součástí žádosti o utvoření samostatného sboru, zaslané na synodní radu česko-bratrské církve evangelické v listopadu 1947, tak byla příloha týkající se rozpočtu sboru,¹³ který plně spoléhal pouze na příspěvky farníků sboru, ze kterých měl být vydržován i duchovní. Ještě v první polovině 60. let chotíněvský vikář Jan J. Široký píše: „V určitých okamžicích se zdá, že jakoby zapomínali na to, že nejsou již samotným sborem, ale že patří do společenství celé církve.“¹⁴ Také při hledání stálého faráře v 70. letech si laičtí členové sboru počínali velmi samostatně a sami se kontaktovali s duchovními, které žádali o vykonávání stálé duchovenské činnosti v chotíněvském sboru. Synodní rada však několikrát odmítla dát duchov-

¹³ Janatová, Marie: *Kronika*. Sp. 1984, s. 90.

¹⁴ Široký, Jan J.: *Historie a náboženský profil volyňských evangelíků*. Písemná práce k praktické farářské zkoušce. l.b.m. 1969, s. 28.

Obr. 5: Evangelická modlitebna v Chotiněvsi. Foto: O. Sládková, 2001

ním, se kterými se členové sboru dohodli, souhlas k vedení chotiněvského sboru.¹⁵ Ještě v 80. letech bylo obvyklé samostatné jednání farníků, vedené zejména kurátorkou z řad reemigrantů, Marií Janatovou, která s naprostou samozřejmostí každý rok žádala synodní radu o navrácení souhlasu k vykonávání duchovenské činnosti pro faráře Zdeňka Bárta.¹⁶

Také celkové náboženské naladění chotiněvských farníků souvisí s jejich pobytem na Volyni, kde bylo pro většinu z nich základním zdrojem obživy zemědělství. V Chotiněvsi tomu zpočátku nebylo jinak. Vazba na pracovní cyklus spojený se zemědělskými pracemi během roku se velkou měrou promítla i do náboženských představ a zvyků volyňských reemigrantů. Zbožnost evangelíků na Volyni byla fundamentální a neproblémová.¹⁷ Bůh byl chápán především jako dárce úrody a vlastní zbožnost měla zajistit

¹⁵ Janatová, Marie: *Kronika*. Sp. 1984, s. 134–143.

¹⁶ Souhlas k vykonávání duchovenské činnosti mu byl odejmut r. 1980, navrácen r. 1987.

¹⁷ Zdeněk Bárta dokonce tvrdí, že byla pietistická (rozhovory 20. 10. 2000, 22. 3. 2001), což podle mého soudu neodpovídá vymezení tohoto náboženského hnutí. Boratinští reformovaní jako celek totiž nevykazovali rysy charakteristické pro pietistické skupiny, zejména např. vědomí vlastní výlučnosti (v postojí „obrácených“ proti „neobráceným“), důraz na vnitřní prožitek víry oproti prožitkům vnějším, absolutní oddání se Kristu s cílem dosažení vlastní spásy, vedoucí až k pohrdání tímto světem, model náboženských skupin uvnitř církve (ecclesia in ecclesia). Viz stručné vymezení pietismu Nešpor, Zdeněk, R.: *Poznámky o genezi východočeského tolerančního sektářství*. Bakalářská práce, IZV UK, Praha 1998, s. 168–175. Autor zde vychází zejména z E. Troeltsche (Troeltsch, Ernst: *Die Soziallehren der christlichen Kirchen und Gruppen*. 1911) a R. Řičana (Řičan, Rudolf: *Od úsvitu reformace k dnešku*. Praha 1947).

Obr. 6: Volyňští reemigranti a laická kurátorka sboru po nedělní bohoslužbě a návčiku zpěvu na vánoční slavnost. Foto: O. Sládková, 2000

hojnost a Boží požehnání. Po přestěhování do Čech a následné kolektivizaci zemědělství tento rys sice ztrácel na významu, ale rozhodně se nevytratil úplně. Dodnes je duchovní slavnost „Díkcínění“ za úrodu velmi důležitou událostí náboženského roku. Chápání úrody jako božího daru u nejstarší generace reemigrantů přetrvávalo, což potvrzuje i současný farář chotiněvského sboru Zdeněk Bárta, který uvádí jako nejdůležitější faktory ovlivňující návštěvnost bohoslužeb: „sklizeň chmele, počasí a jiné plodiny, které zrovna dorůstají“.¹⁸ Tento charakteristický způsob vyzdvižení jedné oblasti božského působení se zřejmě uchoval zejména díky tomu, že většina reemigrantů pracovala i v Čechách nadále v zemědělství,¹⁹ případně si ještě udržovala, či dodnes udržuje, malá hospodářství pro svoji soukromou potřebu.

Dokonce i vztah k Bibli byl po příchodu do Čech u reemigrantů výrazně odlišný od běžného přístupu panujícího v českobratrské církvi evangelické. Jakékoli kritické bádání a složitou teologii příchozí zavrhovali, Bible pro ně byla souhrnem věčných pravd, které nebylo potřeba, a navíc nebylo vůbec žádoucí, blíže zkoumat a hodnotit. V tomto postoji farníky utvrzoval jejich duchovní Jaroslav Opočenský, pocházející také z Volyně. Po jeho smrti roku 1957 však byli reemigranti nuceni konfrontovat své názory s nově příchozím farářem, kritickým teologem a hebraistou, Janem Dusem. O ne-

¹⁸ Zdeněk Bárta (rozhovor 22. 3. 2001).

¹⁹ Podle dotazníkového průzkumu provedeného na přelomu února a března 2001 pracovalo v zemědělství asi 70 % reemigrantů žijících v Chotiněvsi.

chuti „volyňských“ přijímat kritický přístup k Písmu se zmiňují i další duchovní chotíněvského sboru.²⁰ Postupem času však reemigranti tento přístup opouštěli a dnes již prakticky není patrný.

Specifický byl také přístup reemigrantů k eucharistii. Na Volyni byla večeře Páně vysluhována zpravidla jednou ročně, což souviselo s absencí stálého duchovního, který by ji mohl vykonávat častěji. Malá četnost učinila z eucharistie skutečně výjimečnou a sváteční událost. Na základě toho se zvyk přistupování k večeři Páně pouze jednou ročně, na Velký pátek, udržel i v dobách, kdy již v Č. Boratíně působil stálý duchovní. V boratínském sboru navíc panoval mezi farníky pocit, že pouze ti, kdo jsou téměř dokonalí a nejsou s nikým ve sporu, mohou přistupovat k večeři Páně. Před přijímáním se rodinní příslušníci sešli, vzájemně se odprosili a odpustili si případné neshody. Ti, kdo se nesmířili, byli si toho vědomi a na základě osobního rozhodnutí k večeři Páně nepřistupovali.²¹ Přístup k eucharistii, který byl podmíněn splněním jistých etických norem a provedením sebekritického zhodnocení týkajícího se jejich dodržení, tak nebyl významný pouze pro vztah mezi člověkem a Bohem. Hrál důležitou roli také v sociální rovině, kde upravoval vzájemné vztahy mezi jednotlivými farníky.

Tato skutečně hluboká úcta k svátosti Večeře Páně byla přenesena do Čech, kde se malá četnost přijímání ostře rozcházela s většinovou praxí česko-bratrských evangelických farářů. Na návrh kurátora sboru odsouhlasilo staršovstvo sboru roku 1950 rozhodnutí o vysluhování večeře Páně pouze dvakrát do roka²² a velkou úctou k ní si reemigranti i nadále zachovávali. Postupem času a hlavně příchodem českých duchovních se četnost přijímání během roku zvětšovala. V první polovině 60. let byla večeře Páně vysluhována pětkrát do roka, přičemž úcast byla na Velký pátek 90–100 %, zatímco při ostatních svátcích spojených s přijímáním (Boží hod vánoční, neděle velikonoční, svatodušní neděle a konfirmace) byla pouze okolo 40 %.²³ Tento fakt svědčí o přetrvávajícím velkém významu přikládaném eucharistii přijímané na Velký pátek oproti její méně důležité a v některých případech i odmítané roli při jiných příležitostech. Ještě v 90. letech, když se

²⁰ Široký, Jan J.: *Historie a náboženský profil volyňských evangeliků*. Písemná práce k praktické farářské zkoušce. l.m. 1969, s. 44; Zdeněk Bárta (rozhovory 20. 10. 2000 a 22. 3. 2001).

²¹ To tvrdil reemigrantka Vlasta Čurčová (rozhovor 3. 12. 2000). Taktéž i farář Zdeněk Bárta (rozhovor 22. 3. 2001).

²² Opočenský, Jaroslav: Zápisy ze schůzí staršovstva. s. 54, 57 (schůze sborového shromáždění 26. 3. 1950 a schůze staršovstva 2. 5. 1950). Marie Janatová nesprávně uvádí jako počáteční rok konání eucharistie dvakrát ročně rok 1956. Janatová, Marie: *Kronika*. Sp. 1984, s. 100.

²³ Široký, Jan J.: *Historie a náboženský profil volyňských evangeliků*. Písemná práce k praktické farářské zkoušce. B.m. 1969, s. 36.

Obr. 7: Fara chotiněvského českobratrského evangelického sboru (Horní Řepčice). Foto: O. Sládková, 2001

hlasovalo o tom, že se bude eucharistie konat každý měsíc, byli někteří starší ze sboru proti tomu. Jako důvod udávali skutečnost, že přílišnou četností tato svátost zevšední.²⁴ Nicméně většina sboru s tímto návrhem souhlasila a dnes již není nijak patrná menší účast při bohoslužbách, kdy je večere Páně vysluhována.²⁵ Reemigranti, kteří ještě dnes žijí, tedy postupně přijali v otázce přijímání večere Páně praxi, která je v Čechách běžná.

Jak bylo ukázáno výše, některé specifické rysy v religiozitě reemigrantů lze vystopovat ještě i dnes, i když jsou v porovnání se stavem krátce po reemigraci již většinou značně setřeny. Jejich přímá návaznost na náboženské zvyky a smýšlení uplatňované v Č. Boratíně je nesporná. Navíc jejich udržení v počátečních obdobích po reemigraci svou činností velmi podpořil vikář Jaroslav Opočenský, který plně navázal na boratínskou náboženskou tradici a nebyl ochoten přijímat prakticky žádné nové vlivy. Specifické rysy si tak uchovala právě a zejména skupina reemigrantů samotných. Další členové sboru, pocházející z generací potomků reemigrantů, se již s těmito specifickými náboženskými postoji a zvyky svých rodičů a prarodičů, získanými na Volyni a odlišnými od běžné religijní praxe v českobratrské církvi, zpravidla vůbec neztotožňují. Tyto rysy tak spolu s úmrtím posledních reemigrantů nepochybně zaniknou.

²⁴ To tvrdí současná kurátorka sboru Alena Čurdová (rozhovor 3. 12. 2000).

²⁵ Podle výpovědi chotiněvského faráře Z. Bárty (rozhovor 22. 3. 2001), podobně pí. Klepsová (rozhovor 19. 2. 2001).

Specificities in Religious feelings of Protestant re-settlers from Volhynia

Olga Sládková

During their 75-year stay in Volhynia, Czechs appropriated many specific cultural habits and traditions, which they brought along with them when they returned to Bohemia after World War Two. In the course of integration into Czech society, they gradually abandoned them or they tried to integrate them into the new life conditions. Strong inertia appeared especially in the religious sphere, where some specific features following up the Volhynia religious traditions are visible till now.

The Czech Brethren's evangelical congregation in Chotiněves in the Litoměřice region was created in 1948 by re-settlers from Boratín in Volhynia at the head with their minister in order to directly follow up the work of the Boratín reformed congregation. As a result, one can trace in the religious feeling of this congregation, formed by re-settlers, some elements distinguishing them from the majority of church-goers from the Czech Brethren church.

At first sight, there is an obvious large stress on the role of choral singing. Singing was a vital part of external religious activity already in Volhynia, where it was among the important elements of evangelising work in the inter-war era. Re-settlers have retained a special liking for singing until present and they even now meet, though not regularly, to train singing. The erstwhile wide repertory of songs has much narrowed, but the songs sung at Volhynia are still the most favourite ones.

There is another specific feature: the independence displayed by the lay members of the Chotiněves congregation from the very beginning. They did not rely on church, but mostly tried to settle alone most of the affairs – the budget of the congregation, search for clergymen, etc. The entire religious attitude of re-settlers is closely connected with the agricultural way of life in Volhynia. The Thanksgiving ceremony is until present one of the most important events of the year.

The relationship to the Bible as a book of eternal truths and related rejection of any critical examination of the text has only slowly changed after they returned to Bohemia. However, it gradually lost its acute form and at present a critical reflection of the Gospel is no longer seen negatively by the re-settlers. Similarly, there was a deep respect for the Eucharist, connected with an emphasis on ethical purity of those who receive Holy Communion. The voices of some re-settlers, asking for a smaller frequency of Holy Communion, justified with a fear that the act could become banal, appeared as recently as the 1990s, when the congregation's elders agreed with the decision to hold the Eucharist every month.

Some specific features of the religious practice, originating in Volhynia, have thus been retained to a large extent by the generations of re-settlers until now. However, the descendants of the re-settlers, who are growing up in Bohemia, have not identified with these manners and along with the death of the last re-settlers, these features will undoubtedly vanish.